

1- Şu âlem, görünen ve görünmeyen bütün tabakat ve envaıyla لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ diye tevhidi ilan ediyor.

Hidayet-i Kur'aniyenin nesîminden

Şemme Risalesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ عَلَى رَحْمَتِهِ عَلَى الْعَالَمِينَ بِرِسَالَةِ سَيِّدِ
الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

i'lem eyyühe'l-aziz! Şu âlem, görünen ve görünmeyen bütün tabakat ve envaıyla لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ diye tevhidi ilan ediyor. Çünkü aralarındaki tesanüd böyle iktiza ediyor.

Ve o tabakatla enva, bütün erkânıyla لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ diye ilan-ı şهادet ediyor. Çünkü aralarındaki müşabehet böyle istiyor.

Ve o erkân bütün azasıyla لَا مَالِكَ إِلَّا هُوَ diye şهادetlerini ilan ediyorlar. Çünkü aralarındaki temasül böyle iktiza eder.

Ve o aza bütün eczasıyla لَا مُدَبِّرَ إِلَّا هُوَ diye şهادet eder. Çünkü aralarında teavün ve tedahül vardır.

Ve o ecza bütün cüz'iyatıyla لَا مُرَبِّیَ إِلَّا هُوَ diye olan şهادetini ilan eder. Çünkü aralarındaki tevafuk, kalemin bir olduğuna delâlet ediyor.

O cüz'iyat bütün hüceyratıyla لَا مُتَصَرِّفَ فِی الْحَقِیْقَةِ إِلَّا هُوَ diye şهادet eder.

Ve o hüceyrat bütün zerratıyla لَا نَاطِمَ إِلَّا هُوَ diye ilan-ı şهادet eder. Çünkü cevahir-i ferde arasındaki haytın bir olduğu böyle iktiza eder.

Ve o zerrat bütün esîriyle لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ cevheresiyle ilan-ı tevhid eder. Çünkü esîrin besateti, sükûnu, intizamla emr-i Hâlık'a sûrat-i imtisali, böyle iktiza eder.

İ'lem eyyühe'l-aziz! Şu âlem, görünen ve görünmeyen bütün tabakat ve envaıyla لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ diye tevhidi ilan ediyor. Çünkü aralarındaki tesanüd böyle iktiza ediyor.

Bu cümlede, **tabakat ve envain birbirine dayanması zikredilir**. Yani sema, arz, hava, su, toprak, bitkiler, hayvanlar, insanlar, melekûtî ve maddî tabakalar; bunların türleri ve çeşitleri arasında bir **tesanüd**, yani karşılıklı yardımlaşma vardır. Bu tesanüd لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ hakikatini ilan eder.

Burada nazar, tek tek varlıkların iç yapısına değil; **nevler ve tabakalar arasındaki münasebete** çevrilir. Mesela güneş bitkiye yardım eder, toprak köke yardım eder, yağmur toprağa yardım eder, hava yaprağa yardım eder, bitki hayvana ve insana rızık olur, hayvan başka canlıların hayat zincirinde vazife görür. Bir tabaka diğerini tamamlar; bir nev başka bir nev'in ihtiyacına cevap verir.

Mesela bir çiçek nevinin meydana gelmesi için yalnız toprak yetmez. Güneş lâzımdır, yağmur lâzımdır, hava lâzımdır, mevsimler lâzımdır, yerin çekimi lâzımdır, toprağın içindeki mineraller lâzımdır. Demek bir nevin meydana gelmesi bütün âlemin yardımıyla. Bu durumda o çiçek nevi, yalnız tarlanın mahsulü değil; güneşten buluta, havadan toprağa kadar birçok tabakanın ortak hizmetinin neticesidir.

Ortada mükemmel bir yardımlaşma var; fakat yardım edenlerde bu yardımı bilecek ilim, seçecek irade, yürütecek kudret, acıyacak merhamet yoktur. İşte tesanüdün tevhidî ilan etmesi buradadır: Yardım edenler acizdir, ama yardım kusursuzdur. Demek yardım etmiyorlar yardım ettiriliyorlar.

Bu kadar farklı âlemlerin ve türlerin aynı büyük nizama hizmet etmesi, onların ayrı ayrı ilahların elinde olamayacağını gösterir. Çünkü ayrı ilahlar olsaydı, bu kadar umumî yardımlaşma değil, çatışma ve dağınıklık görünürdü.

Ve o tabakatla enva, bütün erkânıyla لَا رَبَّ إِلَّا هُوَ diye ilan-ı şهادet ediyor. Çünkü aralarındaki müşabehet böyle istiyor.

Bu cümlede nazar, o tabaka ve nevilerin **erkânına** yani **o nev'in fertlerine** iner. Mesela insan nev'inin erkânı, tek tek insan fertleridir. Koyun nev'inin erkânı, tek tek koyunlardır. Elma nev'inin erkânı, tek tek elma fertleri ve elma ağaçlarıdır.

Bu fertler arasında açık bir **müşabehet** vardır. İnsan fertleri, renkleri, boyları, şekilleri farklı olsa da aynı insanî yapıyı taşır. Hepsinde baş, yüz, göz, kulak, kalp, mide, akıl, his, doğum, büyüme, beslenme ve ölüm gibi müşterek esaslar bulunur.

Koyunlar da böyledir; her biri benzer şekilde doğar, süt emer, ota beslenir, ürer ve aynı nev'in hususiyetlerini taşır.

Elma ağaçları da kök salar, gövde verir, yaprak açar, çiçeklenir ve meyve yetiştirir. Fertler ayrı ayrıdır; fakat üzerlerindeki terbiye tarzı benzerdir.

İşte bu müşabehet, yani aynı nev'in fertlerinde görülen benzer yaratılış, benzer büyütlüş, benzer rızıklandırılış ve benzer terbiye, لَا رَبَّ إِلَّا هُوَ hakikatini ilan eder. Çünkü Rab, terbiye eden, büyüten, geliştiren, rızıklandıran, kemaline sevk eden demektir.

Aynı nev'in bütün fertlerinde aynı terbiye kanunu işliyorsa, o fertleri terbiye eden Rabbin de bir olması gerekir. Zira ayrı ayrı Rabler olsaydı, fertler arasında bu kadar muntazam müşabehet, bu kadar ortak terbiye mührü ve bu kadar aynı kanuna bağlılık görünmezdi.

Bir okulda binlerce talebenin defterinde aynı yazı tarzı, aynı ders düzeni, aynı müfredat ve aynı terbiye usulü görünse, onların aynı sistemden geçtiği anlaşılır.

Aynen öyle de insan nev'inin bütün fertlerinde aynı insanî yaratılışın, koyun nev'inin bütün fertlerinde aynı hayvanî terbiyenin, elma nev'inin bütün fertlerinde aynı nebâtî düzenin görülmesi, onların ayrı ayrı Rablerin değil, tek bir Rabbin terbiyesinde olduğunu gösterir.

Ve o erkân bütün azasıyla لَا مَالِكَ إِلَّا هُوَ diye şهادetlerini ilan ediyorlar. Çünkü aralarındaki temasül böyle iktiza eder.

Bu cümlede nazar, tabaka ve nevilerin fertlerinden, yani **erkândan**, o fertlerin **azasına** iner.

Mesela insan nev'inin fertleri olan tek tek insanlarda göz, kulak, kalp, mide, el ve ayak gibi azalar vardır. Koyun fertlerinde göz, kulak, mide, ayak gibi azalar bulunur. Ağaç fertlerinde ise kök, gövde, dal, yaprak, çiçek ve meyve gibi azalar vardır. Demek burada artık fertler arasındaki genel benzerliğe değil, o fertlerin üzerinde bulunan azaların tertibine bakılır.

Temasülün Manası

Temasül, “misil” kökünden gelir; bir şeyin diğerine denk, benzer, aynı ölçü ve aynı tertip üzere bulunması demektir. Müşabehe daha umumî bir benzerliktir; temasül ise daha düzenli, daha yakın ve daha kalıplı bir benzerliktir. Mesela “insanlar birbirine benzer” demek müşabeheettir. Fakat her insanda gözün göz yerinde, kulağın kulak yerinde, kalbin kalp yerinde, midenin mide yerinde bulunması; azaların aynı tertip ve vazifeyle tekrar etmesi temasüldür.

Azalardaki Temasül

Aynı nev'in fertlerinde azalar aynı planda yerleştirilmiştir. Her insanda göz görmek için, kulak işitmek için, kalp hayatı taşımak için, mide hazmetmek için verilmiştir. Her koyunda da azalar o nev'in hayatına uygun aynı tertip içinde bulunur. Her ağaçta kök toprağa, gövde taşımaya, dal yayılmaya, yaprak beslenmeye, çiçek ve meyve neslin devamına hizmet eder. Fertler çoktur; fakat azaların tertibinde aynı mühür görünür.

Mülkiyete Delili

Bu temasül şunu gösterir: Bu azalar başıboş değildir. Her fert kendi kendisinin maliki olmadığı gibi, azalarını da kendi yapmış değildir. Çünkü aynı nev'in binlerce, milyonlarca ferdinde aynı aza düzeninin tekrar etmesi, onların tek bir mülkiyet altında bulunduğunu gösterir. Nasıl aynı kalıptan çıkan eserler aynı fabrikanın ve aynı sahibin malı olduğunu gösterirse, aynı nev'in fertlerindeki azaların temasülü de onların tek bir Mâlik'in mülkü olduğunu ilan eder.

Ve o aza bütün eczasıyla لَا مُدَبِّرَ إِلَّا هُوَ diye şهادet eder. Çünkü aralarında teavün ve tedahül vardır.

Bu cümlede nazar, artık fertlerin azalarından, o azaların **eczasına**, yani iç parçalarına iner. Mesela göz bir azadır; fakat kendi içinde kornea, mercek, retina, göz sinirleri, damarlar ve göz kasları gibi birçok parçadan meydana gelir. Kalp bir azadır; fakat kapakçıklar, kas dokusu, damar giriş çıkışları, sinir ağı ve ritim sistemi gibi eczadan oluşur. Yaprak da bir aza hükmündedir; onun da damarları, gözenekleri, yüzeyi ve dokuları vardır.

Teavün ve Tedahül

Burada iki kelime öne çıkar: **teavün** ve **tedahül**. Teavün, parçaların birbirine yardım etmesidir. Tedahül ise parçaların vazifelerinin iç içe girmesi, birbirinden kopuk değil, birbirine bağlı çalışmasıdır. Yani bir parçanın işi diğerinden tamamen ayrı değildir; biri diğerini tamamlar, biri diğerinin vazifesine zemin hazırlar.

Göz Misali

Gözde kornea ışığı karşılar, mercek ışığı ayarlar, retina görüntüyü alır, sinirler bu görüntüyü beyne ulaştırır, damarlar gözü besler, kaslar gözün hareketini sağlar. Bu parçaların her biri ayrı ayrı görünür; fakat vazifeleri birbirine bağlıdır. Mercek çalışsa retina çalışmasa görme olmaz. Retina çalışsa sinir haber götürmese görme tamamlanmaz. Damarlar beslemese gözün düzeni devam etmez. Demek gözün içindeki parçalar, birbirine yardım ederek ve iç içe çalışarak tek bir neticeye hizmet eder.

Kalp Misali

Kalpde de aynı hakikat görünür. Kalp kası kanı pompalar, kapakçıklar kanın geri kaçmasını önler, damarlar kanın giriş çıkışını sağlar, sinir sistemi ritmi düzenler. Bunların hiçbiri tek başına kalbin vazifesini göremez. Kapakçık olmasa kan geri kaçır, ritim bozulsa pompalama aksar, kas dokusu zayıflasa kan dolaşımı devam edemez. Yani kalbin eczası hem birbirine yardım eder hem de birbirinin içine geçmiş bir düzenle çalışır.

Tedbir Delili

İşte azanın eczası arasındaki bu teavün ve tedahül, **لَا مُدَبِّرَ إِلَّا هُوَ** hakikatini ilan eder. Çünkü tedbir; bir işi başından sonuna kadar ölçmek, düzenlemek, yerli yerine koymak ve neticeye ulaştırmak demektir. Gözün parçalarında gözün tamamını bilecek bir ilim yoktur. Kalbin parçalarında bedenin bütün kan dolaşımını idare edecek bir şuur yoktur. Yaprığın parçalarında ağacın tamamını düşünecek bir irade yoktur. Fakat neticede son derece tedbirli, ölçülü ve maksatlı bir iş görünür.

Demek aza, bütün eczasıyla hâl diliyle şöyle der: **لَا مُدَبِّرَ إِلَّا هُوَ**. Yani “Beni meydana getiren parçalar kendi kendine idare edici değildir. Onlarda bu kadar ince düzeni kuracak ilim, irade ve kudret yoktur. Fakat aralarındaki yardımlaşma ve iç içe geçmiş vazife düzeni gösteriyor ki bizi tedbir eden, bizi idare eden ve her parçamızı yerli yerine koyan yalnız

Allah'tır."

Ve o ecza bütün cüz'iyatıyla لَا مُرَبِّي إِلَّا هُوَ diye olan şehadetini ilan eder.
Çünkü aralarındaki tevafuk, kalemin bir olduğuna delâlet ediyor.

Bu cümlede nazar, azaların iç parçaları olan **eczadan**, o parçaların daha küçük ayrıntılarına, yani **cüz'iyatına** iner. Mesela kalp bir azadır; kalbin kas dokusu, damarları ve kapakçıkları onun eczasıdır. Fakat bu kas dokusunun içindeki lifler, damarların ince kolları, dokuların küçük birimleri ise cüz'iyat hükmündedir.

Aynı şekilde göz bir azadır; retina, mercek ve sinirler onun eczasıdır. Retinanın içindeki hassas tabakalar, görmeye hizmet eden ince yapılar ve küçük düzenler ise cüz'iyattır.

Cüz'iyatın Manası

Burada cüz'iyat, bir parçanın içindeki daha küçük ve daha ince birimler demektir. Yani artık nazar, büyük organa değil; organın parçasına da değil; o parçanın içindeki daha küçük detaylara çevrilir. Bu küçük detaylar da başıboş değildir. Her biri ait olduğu parçaya, o parçanın bağlı olduğu azaya ve o azanın vazifesine uygun şekilde yaratılmıştır.

Tevafukun Manası

Bu cüz'iyat arasında **tevafuk** vardır. Tevafuk; birbirine denk gelme, uygun düşme, aynı maksada hizmet edecek şekilde ölçülü yaratılma demektir. Kalpteki küçük lifler kalbin kasılıp gevşemesine uygun yaratılır. Gözdeki küçük yapılar görme vazifesine uygun düzenlenir. Yaprığın içindeki ince damarlar, su ve gıdanın taşınmasına uygun yerleştirilir. Yani her küçük birim, ait olduğu büyük vazifeye göre terbiye edilmiş gibidir.

Kalemin Bir Olması

Bu tevafuk, **kalemin bir olduğuna** delâlet eder. Çünkü birbirinden uzak, küçük ve çok sayıda parçanın aynı ölçüye, aynı maksada ve aynı vazifeye uygun yaratılması, onların aynı ilim ve kudret kaleminden çıktığını gösterir. Nasıl bir kitabın bütün harflerinde aynı yazı üslubu, aynı imla düzeni ve aynı mana bütünlüğü görünse, o kitabın tek bir kalemden çıktığı anlaşılır. Aynen öyle de eczanın cüz'iyatında görülen bu uygunluk, onların tek bir Rabbin terbiyesiyle şekillendiğini ilan eder.

Terbiye Delili

Burada özellikle لَا مُرَبِّي إِلَّا هُوَ denmesi çok manidardır. Çünkü Rab ve Mürebbi, bir şeyi kademe kademe yetiştiren, geliştiren, vazifesine hazırlayan, kemaline sevk eden demektir.

Cüz'iyatın her biri, ait olduğu vazifeye göre yetiştirilmiş ve terbiye edilmiş gibidir. Kalpteki küçük yapı kalp vazifesine, gözdeki küçük yapı görme vazifesine, yapraktaki küçük yapı beslenme vazifesine göre ayarlanmıştır. Bu kadar ince uygunluk, kör sebeplerle değil, terbiyesi her şeye işleyen tek Rab ile izah edilir.

O cüz'iyat bütün hüceyratıyla لَا مُتَصَرِّفَ فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا هُوَ diye şahadet eder.

Bu cümlede nazar, eczanın daha küçük birimleri olan **cüz'iyattan**, onların iç yapısını meydana getiren **hüceyrata**, yani hücrelere iner. Mesela gözdeki ince bir yapı, kendisine uygun hücrelerden meydana gelir. Derideki küçük bir doku, koruma vazifesine uygun hücrelerle örülür. Midedeki ince bir yapı, hazım vazifesine uygun hücrelerle hazırlanır. Yaprığın içindeki küçük bir bölüm, bitkinin beslenmesine ve teneffüsüne uygun hücrelerden teşekkül eder.

Hücrelerin Aczi

Burada dikkat edilen nokta şudur: Hücreler çalışıyor görünür; fakat kendi başlarına hakiki tasarruf sahibi değildir. Bir hücre, “Ben gözde bulunayım, görmeye hizmet edeyim” diyemez. Bir hücre, “Ben midede olayım, hazma yardım edeyim” diye karar veremez. Bir hücre, “Şu kadar çoğalayım, şu sınırdaki durayım, şu vazifeye yöneleyim” diye kendi kendine hükmedemez. Çünkü hücrede bütün bedeni bilecek ilim, bütün organları idare edecek kudret, vazife taksimi yapacak irade yoktur.

Tasarrufun Hakikati

Hâlbuki neticede son derece hikmetli bir tasarruf görünür. Göz hücresi göze uygun, deri hücresi deriye uygun, mide hücresi mideye uygun, yaprak hücresi yaprağın vazifesine uygun yaratılır. Her hücre ait olduğu yere yerleştirilir, kendisine gereken vazife verilir, belli bir ölçüyle çoğaltılır, belli bir sınırdaki durdurulur. Bu kadar ince yönlendirme, hücrenin kendi malı olamaz. Demek hücre tasarruf eden değil, tasarrufa mazhar olan bir memurdur.

Neden “Hakikatte” Deniliyor?

Metinde **فِي الْحَقِيقَةِ** yani “hakikatte” kaydı çok mühimdir. Çünkü zahirde hücre bölünüyor, büyüyor, çalışıyor, bazı maddeleri alıyor, bazılarını dışarı veriyor gibi görünür. Fakat bunlar hücrenin bağımsız malikiyeti ve hâkimiyetiyle değildir. Hücre, kendisine çizilen program içinde hareket eder. Hakiki tasarruf ise o programı koyan, vazifeyi tayin eden, yeri belirleyen ve neticeyi yaratan Allah'a aittir.

Demek cüz'iyat, bütün hüceyratıyla hâl diliyle şöyle der: **لَا مُتَصَرِّفَ فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا هُوَ**

Yani “Bizde görünen hareket, bölünme, gelişme, vazife ve intizam bize ait değildir. Biz kendi kendimize hükmeden varlıklar değiliz. Bizde hakiki tasarruf eden, bizi yerimize koyan, vazifemize sevk eden ve bütün bedenle uyum içinde çalıştıran yalnız Allah’tır.”

Ve o hüceyrat bütün zerratıyla **لَا نَازِمَ إِلَّا هُوَ diye ilan-ı şهادet eder.**

Çünkü cevahir-i ferde arasındaki haytın bir olduğu böyle iktiza eder.

Bu cümlede nazar, artık hücreden onun içindeki **zerrata**, yani hücreyi meydana getiren en küçük maddî unsurlara iner. Hücre, dışarıdan bakıldığında küçük bir yapı gibi görünür; fakat kendi içinde son derece ince, ölçülü ve düzenli bir âlemdir. O hücrenin içinde bulunan zerreler gelişigüzel yığılmış değildir. Her biri, hücrenin hayatına, vazifesine ve bağlı bulunduğu büyük yapıya uygun bir tertip içinde bulunur.

Zerrelerin İntizamı

Bir hücrenin zerreleri başıboş hareket etmez. Her zerre, ait olduğu hücrenin mahiyetine uygun bir vaziyet alır. Göz hücreesindeki zerreler görme vazifesine hizmet eden bir hücre düzeninin içinde bulunur. Deri hücreesindeki zerreler koruma vazifesine uygun bir yapıya katılır. Mide hücreesindeki zerreler hazım vazifesine hizmet eden bir tertibin parçası olur. Demek zerre, yalnız kendi başına değil; hücreye, hücrenin bağlı olduğu cüz’e, cüz’ün bağlı olduğu azaya, azanın bağlı olduğu ferdin umumî nizamına göre yer alır.

Cevahir-i Ferde Arasındaki Hayt

Metindeki “**cevahir-i ferde arasındaki haytın bir olması**” ifadesi çok latiftir. “Cevahir-i ferde” burada tek tek zerreler, en küçük maddî unsurlar manasına gelir. “Hayt” ise ip, bağ, hat ve nizam çizgisi demektir. Yani zerreler arasında görünmeyen tek bir bağ, tek bir nizam ipi, tek bir tertip hattı vardır. Bir tesbihin taneleri nasıl ip sayesinde dağılmadan bir arada durursa, zerreler de ilahî nizam bağıyla dağılmadan, karışmadan, vazifelerini şaşırmadan hücrenin yapısında yer alır.

Nizamdan Nâzım’a

Bu kadar ince zerrelerin aynı hücre içinde düzenli durması, aynı vazifeye hizmet etmesi ve daha büyük bir bütünün parçası olarak çalışması gösterir ki burada kör bir yığın değil, açık bir nizam vardır. Nizam varsa Nâzım vardır. Tertip varsa tertip eden vardır. Ölçü varsa ölçüyü koyan vardır. Zerreler kendi başlarına hücrenin bütününü bilemez, organın vazifesini tanıyamaz, bedenin umumî düzenini hesaplayamaz. Fakat onların yerleşiminde bütün

bunlara uygun bir intizam görünür.

Demek hüceyrat, bütün zerratıyla hâl diliyle şöyle der: **لَا نَازِمَ إِلَّا هُوَ** Yani “Bizim zerrelerimiz dağınık, sahipsiz ve başıboş değildir. Aramızdaki tek nizam ipi, tek tertip hattı ve tek düzen bağı gösteriyor ki bizi tanzim eden yalnız Allah’tır. Hücreyi hücre yapan, zerreleri yerli yerine koyan, parçaları bir maksada bağlayan Nâzım ancak O’dur.”

Ve o zerrat bütün esîriyle لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ cevheresiyle ilan-ı tevhid eder. Çünkü esîrin besateti, sükûnu, intizamla emr-i Hâlık’a sûrat-i imtisali, böyle iktiza eder.

Bu son cümlede nazar, zerrattan daha latif ve daha umumî bir sahaya iner. Önce hücrelerin içindeki zerrelere bakılmıştı; şimdi ise o zerrelerin içinde hareket ettiği **esîr** nazara verilir. Metindeki esîr, kesif ve katı bir madde gibi değil; basit, latif, sakın, emre müsait ve ilahî emre sûratle inkıyad eden ince bir saha olarak düşünülür.

Esîrin Besateti

Besatet, sadelik ve basitlik demektir. Esîr, çok karışık, çok katmanlı, dağınık ve mürekkep bir yapı gibi değil; ilahî emre kolayca mazhar olacak sade bir mahiyet olarak anlatılır. Bu sadelik şunu gösterir: Esîr kendi başına hükmeden, kendi kendine ilahlık dava edecek bir şey değildir. Bilakis emir almaya müsait, kudretin icraatına zemin olan latif bir memur gibidir.

Esîrin Sükûnu

Sükûn, durgunluk, sakinlik ve itirazsız vaziyet alma demektir. Esîrin sükûnu, onun başıboş bir çalkantı, karışıklık ve isyan hâlinde olmadığını ifade eder. Yani o latif saha, kendi hesabına hareket eden bir güç gibi değil; Hâlık’ın emrine karşı sakın, itaatkâr ve müsahhar bir vaziyettedir. Bu hâl, “Burada müstakil bir ilahlık yoktur; emir altında bir mahlûkiyet vardır” manasını verir.

Emre Sûratle İmtisal

Cümledeki en mühim noktalardan biri de **emr-i Hâlık’a sûrat-i imtisal** ifadesidir. Yani esîr, Hâlık’ın emrine sûratle uyar, gecikmeden inkıyad eder, ilahî tasarrufa engel olmaz. Bu hâl, kâinattaki intizamın en ince mertebede bile emirle yürüdüğünü gösterir. Zerreler dahi kendi başlarına serbest ve müstakil değildir; onların arkasında daha latif bir itaat sahası, daha umumî bir emir düzeni vardır.

Tevhid Delili

Bu yüzden zerrat, bütün esîriyle beraber لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ der. Çünkü en küçük maddî mertebeye inildiğinde bile, müstakil kudret, bağımsız irade ve ayrı bir ilahlık görünmez. Aksine her şeyde emir, itaat, intizam ve süratli inkıyad görünür. Bu da gösterir ki kâinatın en ince tabakasında bile hâkim olan çokluk değil, birliktir; başıboşluk değil, emir altına alınmış bir nizamdır.

Demek zerreler, esîr denilen o latif vasatla beraber hâl diliyle şöyle ilan eder: لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ. Yani “Biz kendi kendimize hareket eden müstakil varlıklar değiliz. Bizi kuşatan en ince saha bile sade, sakın, itaatkâr ve Hâlık’ın emrine süratle boyun eğmiş vaziyettedir. Öyleyse en küçük zerreden en latif esîre kadar her şey bir tek Allah’ın emrindedir; O’ndan başka ilah yoktur.”